

## CONSIDERACIONS AL VOLTANT DE LES RELACIONS FISCALS ENTRE FELIP V I L'ESGLÉSIA CATALANA. EL CAS DE TARRAGONA

*Manel Güell i Junkert*

S'ha escrit molt sobre el conflicte de successió a la corona hispànica i els bàndols que van alinear-se a favor o en contra de Felip V. En línies molt generals, a Castella la burgesia el va recolzar, però la noblesa preferia l'arxiduc; a Catalunya la burgesia necessitava l'arxiduc i l'alta noblesa va anar passant-se en massa a favor de Felip V. L'Església, agafada entre els dos focs, va mostrar posicions a favor i en contra, però a Catalunya, la gran majoria d'eclesiàstics eren austriacistes decidits<sup>1</sup>. Això i el fet que Roma reconegués com a rei de la corona hispànica l'arxiduc Carles d'Àustria, va enterbolir notablement les relacions del monarca borbó amb l'Església catòlica; la resposta de Felip V fou el tancament del tribunal de la Nunciatura i l'expulsió del nunci del Sant Pare<sup>2</sup>.

La política absolutista del sobirà francès abusant del regalisme envers l'Església ja feia difícils unes relacions cordials. El nét de Lluís XIV seguirà orientant la política de govern cap a l'absolutisme, com també s'esdevindria arreu d'Europa, i això volia dir enfortir la monarquia en detriment de qualsevol altre poder.

Aquesta actitud tocava de prop tota l'estructura eclesiàstica, i era compartida per un sector de població amb inquietuds de progrés, les inquietuds que hom pogués tenir a la primera meitat del segle XVIII. Un exemple el tindriem en la figura de Francisco Máximo de Moya Torres, de Jaen, que havia servit el sobirà borbó arreu de la península, que li va adreçar un memorial d'opinió política (1727-1730) en el qual, a més d'advocar per a la restitució dels furs de la corona catalano-aragonesa, li recomanava fermar curt el poder de l'Església<sup>3</sup>. Aquests posicionaments inicials són bàsics per a comprendre l'actitud gasiva del monarca borbó envers la institució eclesiàstica.

1. Vegeu ALIBAREDA I SALVADÓ, JOAQUIM: *L'actitud dels eclesiàstics catalans a la Guerra de Successió (1705-1714)*, en "Anuari 1988", Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya, Diputació de Tarragona, 1990, p. 9-26.

2. Podeu consultar, per exemple, a GARCIA-VILLOSLADA, RICARDO - LABOA, JUAN MARIA: *Historia de la Iglesia Católica*, IV. Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1980, p. 93.

3. "Manifiesto universal de los males envejecidos que España padece y de las causas de que nacen, y remedios que a cada uno en su clase corresponde". DOMINGUEZ ORTIZ, ANTONIO: *Una crítica de la política antiforal de Felipe V*, en "Homenaje al doctor Sebastián García Martínez", II. Generalitat Valenciana, 1988, p. 349-353.

## El cadastre borbònic

Un país recentment conquerit on les institucions nadiues ja no compten és un laboratori magnífic per a provar fórmules de govern innovadores. El cadastre, implantat de la mà dels experts fiscals més rellevants del moment, va néixer l'any 1716<sup>4</sup>, en la més recent postguerra de Successió.

Establia dos tipus de contribucions, l'una real, per als béns immobles i llurs drets hipotecaris, i una segona de personal, on es devien integrar tant el treball personal de la classe laboral com els guanys obtinguts en operacions empresarials. De moment, la noblesa quedà exempta del cadastre personal, perquè aquesta base imposable era incompatible amb la seva naturalesa social (les persones amb privilegi militar no podien exercir cap treball mecànic). L'Església quedà exempta també, però de tot, com ho havia estat secularment, com sembla indicar el fet que fins a 1728 no comencen les protestes contra l'aplicació del cadastre en els béns eclesiàstics en virtut d'una disposició reial.

## Els béns de l'Església a Tarragona

Si hi havia algun indret en el Principat on l'Església fos poderosa, aquest era la seu arquebisbal tarragonina. L'arquebisbe era senyor feudal de la majoria dels feus del Camp de Tarragona, i a la mateixa ciutat detentava la cosenyoria amb el comte de Barcelona (per extensió, el rei de les corones castellana i catalano-aragonesa). Les propietats mobles i immobles que posseïa ell i tots els alts càrrecs i institucions eclesials de la seu eren nombrosíssimes.

És difícil copsar l'abast de la propietat de l'Església a Tarragona. Tanmateix, comptem amb una relació de les propietats rústiques de les personalitats i les institucions seglars de la ciutat en 1716. Es tracta d'una declaració exhaustiva ordenada per l'intendent del Principat, per mitjà del seu sots-delegat a Tarragona, en la qual, curiosament, no entren les propietats urbanes<sup>5</sup>.

En la relació surten nou preveres, quatre comensals i dos canonges, a més d'institucions com: el capítol de Canonges, la confraria de Preveres, la Sagristia de la catedral, els jesuïtes, els convents de Sant Domènec i dels Trinitaris, el beateri de Sant Domènec, l'hospital de Santa Tecla, les capella-

4. "Normas generales del Superintendente José Patiño para el establecimiento del Real Catastro en Cataluña", Barcelona, 15 d'octubre de 1716. MERCADER I RIBA, JOAN: *Felip V i Catalunya*. Edicions 62, 1985, p. 170.

5. El document se serva a l'Arxiu Històric Provincial de Tarragona (= AHPT), notaria de Bonaventura Prats, registre 364. Les xifres han estat treballades per JORDA FERNANDEZ, ANTONI: *Les propietats rústiques de l'Església a la ciutat de Tarragona (1716)*, en "Revista Tècnica de la Propietat Urbana" 36 (1990), 59-64.

nies d'Ambrosi Grosso i les marmessories de Cerezo i Traver. L'altra gran mancança del document rau, doncs, en l'omissió del principal propietari, l'arquebisbe.

La propietat rústica en mans de l'Església era en xifres totals de més de 684 jornals de terra, el 44 % de les quals es componien d'horta i de vinya, els conreus més rics.

A través d'una vâlua de la ciutat de Tarragona de l'any 1715, ens és possible fer una aproximació sobre la propietat total de la ciutat. Tot i les mancances del document (alguns registres no especifiquen el nombre de jornals d'una propietat; i tampoc no cal oblidar el fenomen de l'ocultació, típica en els censos filipistes, que defleix considerablement la seva fiabilitat), un recompte molt pel cap baix ens donaria una xifra total sobre la propietat rústica d'uns 2.545 jornals<sup>6</sup> i, per tant, els 684 jornals dels eclesiàstics representarien un 26,87 %.<sup>7</sup> La qüestió quedaria, en definitiva, en una quarta part, aproximadament.

Si aquests percentatges són indicatius de tota la propietat en general, i aquestes xifres són extrapolables a tot el Principat, copsem verament que l'Església tenia molt a perdre amb l'imposició cadastral.

### Frau i ocultació a recer de l'estructura eclesiàstica

L'imperatiu d'elaborar una declaració de totes les propietats rústiques dels eclesiàstics en 1716 diu molt sobre la voluntat del govern filipista d'incloure aquest sector de la societat en les seves aspiracions fiscals. Tanmateix, l'aplicació del cadastre, amb tot el seu pes i abast, sobre l'Església catalana, no es verifica si atenem a una realitat fraudulenta que es va donar en aquell període.

Les notaries apostòliques (rectories, vicariats, etc.) van protocolitzar un bon nombre de contractes de traspàs o d'adquisició de béns immobles de seglars, per tal d'esquivar al cadastre. Així mateix, també va estilar-se de fer figurar la titularitat laïcal en aquest tipus de contractes: "... amb el doble objectiu de defugir el pagament dels endarreriments del Cadastre els venedors, i d'esquivar-ne totalment l'import els nous propietaris clericals, i de preservar-ne el pagament de la 'part colònica' als arrendataris, parcers o majors-doms."<sup>8</sup> Aquest serà un punt d'argumentació important que esgrimirà el

6. Josepa Cardó calcula quasi 3.200 jornals (1.946 Hes.) per a 1727. CARDÓ I SOLER, JOSEPA: *L'Evolució dels conreus del Camp de Tarragona a partir del segle XVIII*. Institut d'Estudis Vallencs, Valls, 1983, p. 608.

7. Amb la xifra de J. Cardó de 1727 seria en canvi un 21,4 %. A JORDA: *Les propietats...*, 64.

8. *Felip V...*, p. 177.

govern borbonic per tal d'acabar amb l'exempció fiscal de l'Església. Així doncs, tot fa pensar que l'exempció eclesiàstica s'havia mantingut els primers anys cadastrals. De fet, ni a la vàlua ni en el tall de 1715 que va confeccionar el municipi tarragoní per a acudir a les despeses de manteniment de l'exèrcit filipista, s'hi van incloure mai els eclesiàstics<sup>9</sup>.

Nadal i Farreras apunta el fet que van eximir-se únicament aquelles propietats que l'Església posseïa abans de l'establiment del cadastre (1716), i en aquest cas troba a bastament referències que ho verifiquen explícitament.<sup>10</sup> De fet, també ho podem corroborar a Tarragona. En el cadastre de 1737 que se serva a l'Arxiu Històric Provincial<sup>11</sup> és continu trobar propietats amb titularitat d'un eclesiàstic, i l'especificació d'haver estat adquirides amb posterioritat a 1716.

### **La pau de Viena (1725). El començament del final**

L'emperador Carles VI d'Àustria, més a prop de la península itàlica i amb interessos i projectes sobre alguns dels seus estats, tenia inevitablement un ascendent major sobre la Santa Seu que no pas Felip V, deixeble del regalisme encetat per Lluís XIV i amoïnada encara per la condescendència del Sant Pare Climent XI amb el seu opositor en la guerra successòria. Va tenir cura, tanmateix, de no fer-se mereixedor d'una animadversió oberta amb Roma i va saber esperar fins a consolidar la situació política amb Àustria.

Això va arribar l'any 1725, amb la concòrdia que van signar ell i l'emperador austríac a Viena, per la qual, a banda de les contrapartides territorials de rigor, l'austríac renunciava a les seves pretensions sobre la corona hispànica, mentre que Felip V atorgava un indult general per als antics partidaris del seu oponent en la contesa successòria.

D'alguna manera la pau de Viena va esdevenir un punt d'inflexió en la política interna d'aquest primer horbó. El cadastre va establir-se l'any 1716, però serà a partir de 1725 que reviscolaria la qüestió de l'exempció fiscal eclesiàstica.

La tendència a ocultar propietats rústiques sota una titularitat seglar devia haver crescut notablement, i això obligà les autoritats a decretar una resolució el 13 de desembre de 1728 per la qual s'inclouïen en el cadastre totes les finques d'eclesiàstics adquirides des del seu establiment<sup>12</sup>.

9. AHPT., Economia i Hisenda, núms. 177 i 178.

10. NADAL I FARRERAS, JOAQUIM: *Una font important per a la història econòmica de Catalunya: el reial cadastre (1715-1845)*, en "Homenatge al Dr. D. Juan Reglà Campistol", Universitat de València, 1975, 209-222, p. 214.

11. AHPT., Secció Economia i Hisenda, núm. 190.

12. J.NADAL: *Una font...*, p. 217.

La reacció no es faria esperar.

### **El memorial de 1729**

L'alt clergat català es mostrà en disconformitat amb la disposició de 13 de desembre de 1728. José Patiño els requerí, en carta de 30 de maig de 1729, una exposició justificativa dels motius que al·legaven. Els bisbes del Principat van elaborar un extens memorial imprès de més de 80 pàgines, que encapçalat per l'arquebisbe de Tarragona, com a primat de l'Església catalana, argumentava a favor de l'exempció del cadastre.

Es tracta del "Memorial al rey nuestro señor del Arzobispo de Tarragona y Obispos del Principado de Cataluña en que exponen a Su Magestad los nuevos motivos, por el Estado Ecclesiastico, sobre las exempciones del Catastro en los bienes de los Legos, que passan à las Iglesias, e inmunidad de este tributo en los Colonos de ellas, y competencia de jurisdiccion sobre estos assumptos", que s'inicia introduint el tema i advertint que la seva causa ja tenia el dictamen favorable dels Consells de Castella i d'Hisenda, de 14 de març de 1725 i de 29 d'agost de 1726, respectivament, "... no hallando camino <V.Mag.> para poder juzgar por notorio lo que se funda solo en el parecer de algunos Ministros particulares, quando se resiste el dictamen de los dos superiores Consejos, tan maduramente fundados en uno, y otro Derecho, como persuaden las legales razones, y Autores de la mejor nota que se ponderaron..."

Llavors no dubtaven a tornar-hi, "... apoyados de tanto numero de clasicos Autores, assi Theologos, como Jurisperitos, que dexando mucho mas evidenciada la justicia de la Iglesia, no dudan han de inclinar al Real piadosso animo de V.Mag. a la mas favorable resolucion." Efectivament, el document és un laberint d'estructuracions textuais superposades, i combinades amb innombres citacions abreujades i en cursiva, inserides dins el text.

La relació ponderada dels motius que van argumentant comença amb la seva impossibilitat de contrariar els cànons establerts per la Santa Seu, sense el seu permís exprés, per això "... para no desatender esta imponderable obligacion, ni agravar por consiguiente à sus conciencias, se verian, aunque con sumo dolor, constituidos en la imposibilidad de condescender por si mismos à lo resuelto por V.Mag...." Les argumentacions que segueixen són, entre altres, les següents:

– Els tributs reials són mixtos, o sigui, imposats per una obligació que derivava del vassallatge (el vassallatge dels eclesiàstics era envers Roma).

– Els sobirans detenen un domini governatiu, però no l'útil i veritable (que el devia detentar Roma per extensió).

– Les autoritats eclesiàstiques no 'poden imposar tributs sobre les seves propietats, i per tant no "... debe permanecerla obligación antigua,<de tributar> una vez que los bienes llegan al dominio de las Iglesias, y de los Eclesiasticos, porque la mutacion del dominio causa en ellos una incapacidad de ser tributarios..."

– El cadastre s'imposava per a equiparar tributàriament Castella amb les seves alcabales, cents, milions, etc. i per tant devia observar uns mateixos criteris. Si d'aquells tributs n'estaven exempts els eclesiàstics castellans, també en devien estar del cadastre els catalans. El punt 50 del memorial era prou clar en aquest sentit: "De donde se infiere, que siendo el Catastro de Cataluña subrogado en lugar de unas cargas mixtas, que no las pagan en Castilla los Eclesiasticos, aun por los bienes adquiridos de manos de Legos, es preciso que se observe lo mismo en este tributo, respecto à los Eclesiasticos del Principado..."

– Atacaven el cadastre reial, acusant-lo de gravar les persones i no els béns, donat que si un bé eclesiàstic exempt passava a titularitat laïcal, tributava; llavors era la persona titular, i no el bé, qui determinava la concepció tributària. No era així, en canvi, amb els delmes, amb els quals el cadastre no sofria la comparació, ja que una propietat subjecta a un determinat delme seguia pagant-lo encara que passés a titularitat d'un eclesiàstic: "los diezmos son cargas meramente reales, inherentes a la cosa por la misma cosa..."

Passava que, en canvi, els béns que adquiria un estranger (i, per tant, no vassall del sobirà peninsular) continuaven tributant, però el memorial argumentava llavors que era perquè "... la obligacion del Forense puede ser inducida por costumbre (...) introduciendo un quasicontrato no conocido por el derecho,resultante del hecho mismo de hazer trabajar, y cultivar las tierras que poseen dentro la jurisdiccion." Y per suposat el 'quasi-contracte' que esmentaven estava sumament prohibit als eclesiàstics i ni la llei ni el costum no els podien induir.

– El punt 96 es constitueix d'una altra forta argumentació. El cadastre i totes les disposicions jurídiques filipistes es recolzaven en el dret de conquesta, la qual cosa no negaven els prelats catalans: "... insinuan los Ministros de V. Mag. los sucesos del Principado en la ultima guerra, por los quales dicen,

que en fuerza del derecho de conquista adquirió V.Mag. el dominio particular de todos los bienes...” Tanmateix no era menys cert que el mateix Felip V havia atorgat indult i perdó general amb motiu de la pau de Viena de 1725: “En quanto al Principado de Cataluña, la Real piedad de V.Mag. se sirvió conceder un indulto universal a todos sus Moradores, y aun a los que se encontraban en Barcelona, durante el Sitio, les dexo libres los bienes que posecian dentro sus muros, sequestrando solamente los raizes que tenian fuera de la Ciudad, en los quales tambien por la Real clemencia de V.Mag. han sido reintegrados despues de la Paz de Viena...”

Per altra banda, el mateix borbó havia admès que “... no havia dirigit els seus Reales Armas al fin de la conquesta, si solo para pacificar enteramente el Principado (...) y no aviendo querido privar V.Mag. a los Vassallos del dominio particular de sus bienes no pudo considerarse el Catastro (...) como a efecto dimanado de este dominio, si solo de la suprema regalía...” Aquest punt es verificava pel fet que si s’hagués tractat de dret de conquesta no s’hauria procedit universalment en la confiscació de béns: “... no huviere comprendido a los Vassallos fidelissimos, y Pueblos enteros, que sacrificaron gustosos sus vidas, y haciendas en defensa de la justa causa, y de las Reales Armas de V.Mag.”. Per tant, es contradeïa el dret de conquesta, i per extensió la facultat d’implantar un tribut com el del cadastre. Aquests arguments no deixen dubte sobre el caràcter revengista que representava aquesta imposició fiscal.

– Finalment, tocava rebatre la raó de voler acabar amb els fraus “... que podrian hazerse con simulados contratos, y herencias confidenciales en cabeza de los Ecclesiasticos, siendo en realidad à favor de legos.” Els prelats deien que el dret ja contemplava penes per tal de castigar aquests abusos, i que no era aquest pretext suficient per a “... exigir de ellos las cargas, a las quales no estaban sujetos...”

– L’última raó a la qual podien agafar-se Felip V i els seus ministres era la que l’anul·lació de l’exempció fiscal eclesiàstica es feia per al bé públic “... para atender a las urgencias del Estado...”, cosa que no semblà impressionar els prínceps de l’Església.

## **El concordat de 1737**

A banda de l’habilitat amb què va elaborar-se l’al·legatòria suara exposa-

da, la seva eficàcia va ser totalment nul·la. El memorial va ser tramès a Patiño, secretari d'Hisenda, el 9 de setembre de 1729. El rei i els seus ministres van sotmetre'l a un minuciós estudi i, finalment, en base a un Breu pontifici de 8 d'octubre de 1729 va esdevenir-se la negativa reial en ferm a les pretensions dels prelats catalans<sup>13</sup>, negativa que es reproduïa en una ordre dictada per Antonio Sartine el 26 de setembre de 1730<sup>14</sup>. Sartine, que exercia de superintendent del Principat, acabà, doncs, amb la qüestió dels eclesiàstics i, cinc anys més tard, establia definitivament les normes i característiques que observaria el cadastre i que perdurarien fins a mitjans del segle XIX<sup>15</sup>.

Dos anys després, en 1737, Felip V signava un concordat amb el pontífex Climent XII, en virtut del qual acabava de cargolar l'Església en tots els seus regnes. Un reial decret de 7 de desembre de 1737 exhortava al compliment del concordat "... soliciten la expedición de todos los Breves que fueran necesarios para la practica de lo convenido."<sup>16</sup>

El horbó havia aconseguit "... después de las últimas diferencias..." l'anul·lació total de l'asil que oferien les esglésies als delinqüents. Alguns autors no han dubtat a apuntar que aquest concordat només havia servit per a "... arreglar las graves cuestiones a que daban lugar las exageraciones y desmedida lentitud que se había dado al asilo eclesiástico convirtiendo las mejores iglesias en cavernas de ladrones."<sup>17</sup>

Referent al tema fiscal, el reial decret estipulava "que al Patrimonio Sagrado que en adelante se erija no exceda de sesenta excudos Romanos de Renta, y se publiquen por el Nuncio en todos los Obispados de esta Corona censuras reservadas contra las enagenaciones fraudulentas a favor de Eclesiasticos, y en perjuicio de mi Real Hazienda (...) Que los Eclesiasticos contribuyan (...) tambien en los que se llaman Nuevos Impuestos, y Servicio de ocho mil soldados, no excediendo esta nueva contribucion que aora se les impone de ciento y cinquenta mil ducados de España al año (...) Que todos los bienes raices, que por qualquiera titulo adquirieron las Iglesias, Comunidades Eclesiasticas, o Lugares Pios, queden perpetuamente sujetos a los impuestos mismos, y Reales Tributos que pagan los Legos, a excepción de los bienes de la primera fundacion..."

13. J.MERCADER: *Felip V...*, p. 177.

14. J.NADAL: *Una font...*, p. 217.

15. Vegeu-ne una relació sucinta dels fets exposats a SEGURA I MAS, ANTONI: *El Cadastre: la seva història (1715-1845) i la seva importància com a font documental*, en "Estudis d'Història Agrària" 4 (1983) 129-143.

16. A Tarragona es pot consultar, per exemple, a l'Arxiu Històric Arxidiocesà, Reales Ordenes, 1736-1737, camisa 1736.

17. R.GARCIA VILLOSLADA-J.M.LABOA: *Historia...*, p. 107; que cita a FUENTE, VICENTE DE LA: *Historia eclesiástica de España*, VI, p. 40-41.

Malgrat les concessions que semblava haver atorgat Roma, la veritat era que no s'havien resolt qüestions inherents a dispenses, expolis, pensions i coadjutories, i que s'havia ajornat la polèmica sobre el Patronat reial<sup>18</sup>. Ambdues parts van quedar descontentes amb el concordat, però en el poc que va aconseguir Felip V s'hi havia d'incloure la qüestió patrimonial eclesiàstica que tants anys i maldecaps li havien provocat.

Semblava tancar-se l'afer definitivament amb aquest concordat que implicava l'aquiescència i el vist-i-plau de la cort romana, i semblava obrir-se, ensems, una nova etapa en les seves relacions, augurada per les mesures que apuntava el reial decret de referència: "... quede abierto el Comercio, y levantada la Interdiccion con la Corte Romana..."

18. R.GARCIA VILLOSLADA-J.M.LABOA: *Historia...* p. 107.

